

KÕIKE SAAB NÄHA VÕRDSELT

Pille Önnepalu. rääkimine vaikimine nutmine: vabaduse seletamatu ilu. Tartu: Henrik, 2017. 175 lk.

Kandsin Pille Önnepalu päevikromaani kaasas eelmisest suvest. Olin kohe aru saanud, et Pille kirjutab sajanditagust impressionismi, mis on minu lemmik-ilukirjutusviis. Teksti, kus on vaid pildid, muljed, kus ei tehta (otse) suuri sõnu, aga varjatud õhkamised on suured. Mõtteid ja tundeid häbenetakse – neist räägitakse üksnes riivamisi. Samas on selge, et need on kõige tähtsamad asjad. Aga neist saab rääkida vaid vihjeliselt. Nii-sugune kirjutamislaad jõudis Eestisse pisut hiljem kui Saksamaalt Skandinaaviasse, kuigi ka siia eelkõige sakslaste kaudu.

Meie suurte prosaistide esimesed noorusooped on taolised muljepalad. Näiteks Lutsu „Kirjad Maarjale” ja „Karavaan” või Tammsaare nn üliõpilasnovellid „Noored hinged”, „Pikad sammud”, „Üle piiri”, veel enam ehk „Varjundid”. Olgu, Tammsaare püüdis juba siis tusedamat teksti teha, aga kuna hingetusedust üleliia võtta ei olnud, siis valetada ei saanud.

Pille Önnepalul justkui polekski elu jooksul hingetusedust kogunenud, ehkki ta on kolm last suureks kasvatanud. Ta on ikka jäänud hapraks neiuks. Vaatab unenägusid ja õhtutaevast.

Pole parata, pean Tõnu ja Pille Önnepalu tekste kõrvuti vaatama. (Aga mitte nii nagu hirmus Kunnus Elli Soolo nime all Sirbis, leides, et kuulsat Tõnu me armastame, aga Pille ei küüni ial selleni.¹

¹ E. Soolo, kirjutamine tsiteerimine matkimine: peegelduse seletamatu võlu. – Sirp 2. III 2018.

Kunnuse ma peaksin ilmselt Pille au kaitseks duellile kutsuma, aga ei julge.)

Just enne Pille raamatut lugesin läbi kaks Tõnu oopust. „Valede kataloogi. Inglise aia” ja Loomingust (2018, nr 2) Vilsandi loo, mis on samasugune teispoolsuse- ja looduslüürika nagu Pille tekst. Tõnu ja Pille on sarnased, aga nagu ühe nähtuse kaks külge. Tõnul on neid külgi muidugi veel mitu, sest ta on aastate jooksul kirjutades muudkui uusi külgi ette keeranud. Mõlemad kirjeldavad palju õhtutaevast, mis võib sarnaseid emotsioone tekitada nii bioloogis kui ka kunstnikus. Aga veidral kombel võib bioloog sellest rääkida kauniskõnes, kuid kunstnik eelistada telegrammi-stiili.

Neid kaht eristabki see, et kui Tõnu mõte on ratsionaalne ja stiil poeetiline, siis Pille hing on, vastupidi, luulet täis, kuid kirjutades tahab ta hoida asja klaari ja kaine, et poesia üle ei uputaks. Õige ka. Tõnu on enesekindel, põhilised mõtted on tal täpsed, ta paneb kindlalt ja selgelt maailma asju paika, võtab seisukohti. Ja need on alati väga veenavad, isegi kui ta hiljem võib need pea peale pöörata. Aga tema tekst hargneb lüürilistesse passaažidesse, on ilus – ja seetõttu teda armastatakse. Pille on jällegi sisemiselt kohutavalt ebakindel kõiges ja räägib pigem lootustest, ootustest, kahtlustest nagu impressionistile kohane. Pooltunnetest. Virvendustest õhus ja hinges. Aga ta väljendab seda ebakindlust klaarilt, võimalikult täpselt ega puhu suureks. Mõttes on ta lüüriline, sõnades ei ole, nagu ta kardaks sõnade ilu, kardaks liiga ilusaks minna.

Pillele on tunnuslik, et ta käsitab kõike justkui võrdselt: katkilõigatud

kleit, õhtutaevas, esistripper ja postitantsija Keith, Bergmani film, unenägu, surev kallim – kõigest võib rääkida ühesuguse kerguse, poolehoiu ja tähelepanuga, ükski pole teistest parem või olulisem ega saa ka suuremat mahtu tekstis. Lihtsalt nendest asjadest, mis sagedamini ette satuvad, tuleb ka rohkem rääkida.

See lähenemine meeldib mulle kohutavalt. Mõjub religioossena, aga pigem idamaiselt (ateistlikult või panteistlikult) religioossena. Järele mõeldes, Tõnu tekstis on surnud Aleksander Suuman (kelle õpilaseks Tõnu end nimetab) ja Suumanist maha jäänud lagunev maja, mis läheb lammutamisele ja kus Tõnu Vilsandil elab, ka üsna üheväärsed. Samuti ümbritsevad puud, põõsad, linnud (kellest varem kirjutas Suuman ja nüüd kirjutab Tõnu) ja inimesedki. Bioloogi jaoks on kõik üks loodus. Luuletaja jaoks ka.

Tõnu rääkis hiljuti oma tekstide lõputust uuenemisest ja eelmiste tekstide ümberlukkamisest uues tekstis (ma polnud sellest ise aru saanud ja ma ei tea, kas üldse keegi peale Tõnu on seda näinud) ning mulle hakkas tunduma, et Tõnu liigub paradoksaalselt sinnera poole, kus Pille juba on. Fragmentaarsuse, tekstikainuse, teematuse poole.

Kuidas küll köidete kaupa tekste kirjutatud tuntud autor saab liikuda sinna, kus asub ta õde oma esimese proosaraamatuga? Nii, et Tõnu muutub kogu aeg lihtsamaks. Vilsandi tekst on lihtsuse teel jälle sammuke edasi (ja päevikulisuse juurde tuleb Tõnu üha tagasi), on soovitud loobuda veel millestki suurejoonelisest, olgu mõtetes või sõnades. Veel leplikumalt vaadatakse ümbritsevaid lihtsaid asju ega kiputa neist palju kaugemale, kuigi suured hõllandused on Tõnu pärisosa ja ta oskab needki lihtsaiks manada.

Pille mõte keeldub „siin ja praegu” olevast kaugemale liikumast või üldistusi tegemast, ümberringi ongi ainult võrdsest lihtsast asjadest, milles kirjeldaja peaaegu lahustub, ja ongi kõik. Ometi

on seal ka jumalikku (mida Tõnu on vältinud, nagu see oleks labane – aga Vilsandi jutus enam mitte!).

Pille küll adub suurt ja nimetamatut, aga keeldub sellele nime otsimast ja seda üldse sõnadesse toomast rohkem kui mõni üksik arg vihje. Pille kangelane Õie on pisut maailma eksinud, võõrsil.

Tõnu (Pille raamatus Anton, mis on üks Tõnu kirjanikunimesid) teab, et maailmas peab olema asjalik, ometi ei kritiseeri ta sõnagagi õde (raamatus Õie), vaid toetab teda hingeliselt ja materiaalselt. Raamatus Õie nagu võtaks enda peale selle hingelise eluvõõruse ja mittemateriaalsuse, mida Tõnu on ehk kunagi igatsenud ja millest loobunud. Nüüd toidab Anton seda luulelist hinge, mis kunagi oli temal, kuid mida Õie on jäänud kandma. Kuigi nad kumbki millestki taolisest ei räägi, olulise puudutamisel ollakse ettevaatlikud.

Kui pole erilist lugu ega tegelasi (aga ma tean, et Tõnulegi hakkavad mõlemad ammu vastu), siis on teost kohati raske lugeda. On vaid katkendlik muljete jada, kus pole gradatsiooni ega dramaatikat, arengut, pööreid, kuigi surrakse, nutetakse, lahkutakse töölt, ollakse pidetu ja lõputult üksik, tuleviku koha pealt teadmatuses ja hirmul, aga see kõik on justkui igapäevane. (Olen kade autori peale, kes kirjeldab surma ja suuri sündmusi elus, nagu need oleks täiesti argised ja sama lihtsad kui mõni loodusnähtus või mööduv triviaalne motiiv, ja see pole teeseldud, see on ehtne!) Veidi nõutuks võtva surma asemel võib nutma ajada hoopis juhuslik mõte, muutus looduses või vend teispooll kohvikulauda. Hingeliigutused tekivad näiliselt põhjuseta, ometi on neil põhjused. Kõik on lihtsalt väga läbi põimunud, ka ümbrus ja hing. Kõik on kõigea seotud, maailm pidev ja terviklik, kuigi tekst on hakitud.

Pillel pole olnud ratsionaalset kirjutamisplaani, küll aga irratsionaalne vajadus kirjutada ja selle kaudu justkui kuskilt kuhugi pääseda. Kriisist uude ellu. Ja on tunda, et ta pääseb. Haarates kinni pisiasjade ilust, mis päästab tema maa-

ilma, annab põhjuse edasi elada ja olla, kui töö ja arusaamatu asjalik maailm tekitavad vastumeelsuse, suutmatuse tegutseda. Pille muutub ilmalikuks nunnaks. Olles konfliktis institutsionaalse religiooniga, muutub ta ise kõrgendatult spirituaalseks. Loob või leiab ilmaliku religioossuse, ligimesearmastuse ja harduse, mida ta kuskil ei sõnasta ega jutlusta. Ma saan esimest korda aru mõttest „ilu päästab maailma”. Võib päästa küll, kui kuskilt mujalt pääsemist enam loota pole.

Jälitan viimasel ajal tekstides motive, mis pole välja mõeldud, aga hakkavad loo arenedes seda mõjutama ja tähendusi tekitama ilma autori osavõtuta. Ja neid on raamatus üksjagu. Õie jääb vaatama liiklusõnnetuse üle elanud ja pikali jäänud, aga visalt lillede ilu maalinud Frida Kahlo pilti. Käristab oma sentide eest ostetud riideid puruks ja õmbleb neist uusi nagu jaapani tippmoelooja Yamamoto. Need motiivid on elust võetud ja Pille pole neile tähendusi omistanud. Aga tähendused tekivad ja

alati pole need ühesed (kuna pole välja mõeldud).

Näiliselt on tekst triviaalsuste jada, aga kirjutaja hingeseisundi ja läbielamise (mida ta ei rõhuta) tõttu joonistub sellest suur eksistentsiaalselt painav pilt äraeksinust. Mul on tunne, et autor ise seda pilti ei näe ega üritagi seda teha. Ehk võib näha alles aastate pärast. Pille on küll igati tervemõistulik, oma kohatise abituse juures enesekriitiline, aga mulle meenub tahtmatult episood Tarkovski „Andrei Rubljovist”, kui omadega puntras ikoonimaalija jääb vaatama maalimata seintega kirikusse eksinud poolemeelset tüdrukut ja näeb temas midagi püha. Ilmselt seetõttu, et tüdruk ei ole iseenesest ega oma pühadusest teadlik. Nagu pole seda minu meelest ka Pille.

Võib-olla olen Pille vahetu kirjutamise nüüd natuke ära rikkunud. Aga ma loodan, et ta ei võta mu juttu tõsiselt ja jätkab kirjutamist.

PEETER SAUTER